

İş Kanunu Layihası (1927) Hakkında İkdam Gazetesi Tarafından Düzenlenen Bir Anket

Tuğba BELENLİ

Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi
E-mail: tbelenli@gazi.edu.tr

Geliş Tarihi: 21-01-2016 Kabul Tarihi: 29-04-2016

ÖZ

BELENLİ, Tuğba, **İş Kanunu Layihası (1927) Hakkında İkdam Gazetesi Tarafından Düzenlenen Bir Anket**, CTAD, Yıl 12, Sayı 23 (Bahar 2016), s. 249-278.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1920’li yılların başından itibaren ülkede çalışan bütün işçileri kapsayan bir kanun hazırlamaya girişmiş ve sonuçta 3008 sayılı “İş Kanunu” 15 Haziran 1936 tarihinde ilan edilmiştir. Bu süreçte kanunu hazırlama girişimlerinin bir parçası olarak çeşitli layihalar hazırlanmıştır. Bu çalışmada, 1927 yılında hazırlanan layiha hakkında İkdam gazetesinin açmış olduğu ankete işçilerin verdikleri cevaplar incelenmiştir. Gazete, 19 Nisan 1927 tarihinde, İstanbul ve diğer vilayetlerdeki Türk işçilerinin layiha hakkındaki fikir ve önerilerinin gazetede yayınlanacağını bildirmiş, 20 Nisan 1927’de de 27 maddelik kanun layihası maddelerini ilan etmiştir. Gazetenin İş Kanunu layihasının metnini yayınlanması ve bir anket düzenlemesi oldukça önemlidir. Bu sayede layihanın içeriğini tartışma fırsatı bulan işçi kitlesi, meclis üyelerine karşı kendi bakış açılarını açıklama fırsatını bulmuşlardır. İşçiler tarafından 20 Nisan 1927 ile 28 Mayıs 1927 tarihleri arasında gazeteye gönderilen fikir ve önerilerin incelenmesi, bu dönemdeki işçilerin, kendi ifadelerinin ışığında, çalışma koşullarının, hayat şartlarının ve sorunlarının anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti Devleti, İş Kanunu layihası (1927), İkdam gazetesi, İşçiler, İş Kanunu.

ABSTRACT

BELENLİ, Tuğba, **A Questionnaire Prepared by İkdâm Journal on draft Labor Law (1927)**, CTAD, Volume 12, Issue 23, (Spring 2016), pp. 249-278.

The Government of the Republic of Turkey attempted to prepare a law embracing all workers working in the country as of the early 1920's; and as a result, the "Labor Law" numbered 3008 was declared in 15 June 1936. During that process, various drafts were prepared as part of the attempts in preparation of the law. This study analyses the responds given to the questionnaire made by İkdâm Journal in 1927 in connection with the draft law. The journal announced in 19 April 1927 that ideas and proposals of Turkish workers in Istanbul and other provinces would be published on the Journal; and the draft law consisting of 27 articles was announced on the journal in 20 April 1927. It is rather important that the journal published the text of the Draft Law and prepared a questionnaire. Thanks to this publication, the workers had the chance to discuss the content of the draft law and to explain their attitudes before the members of the parliament. Analysis of the ideas and proposals sent to the journal by the workers between 20 April 1927 and 28 May 1927 will contribute to the comprehension of the working conditions, living conditions and problems of the workers during that period in the light of their own expressions.

Keywords: Government of the Republic of Turkey, draft Labor Law(1927), İkdâm Journal, Workers, Labor Law.

Giriş

İşçi haklarını savunmak için hazırlanan bir kanun layihâsından bahsetmeden önce "işçi"nin tanımlanması gerekmektedir. İşçi kelimesi, Osmanlı Devleti döneminde ilk defa olarak, III. Ahmed tarafından 1729'da "Maden İşçilerinin Nizam ve Vazifelerine Dair" ilan edilen fermanla kullanılmış olup; rıhtım, liman ve tarım alanında çalışan işçileri ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1868-1878 yılları arasında hazırlanarak o dönemden itibaren geçerli olan medeni hukuk metni Mecelle'nin 413. maddesinde "işçi" (ecir) için "bir işi yapmak için nefsi kiraya veren kimse" denilmiştir.¹ İkdâm gazetesinin anketine gönderilen bir cevapta bizzat bir işçi tarafından "işçi", "*bütün uzuvlarını, elini, kolunu, kafasını, dimağını ve dâbâ doğrusu vücudunun kuvvet ve kudretini sermaye ittihaz ederek manen ve maddeten istismar edilerek çalışan her fert*" (30N2)* olarak tarif edilmiştir. Çağdaş anlamda "işçi", geçmiş devirdekilere göre özgür kişiler olmaları ve onlarla aynı

¹ İlyas Karabıyık, *Osmanlı'da Son Dönem İşçi Hareketleri*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2012, s. 35.

* Bundan sonra İkdâm Gazetesi'nden yapılacak alıntılarda, tarih ve sayfa sayısı bu şekilde kısaltılacaktır. Örneğin burada (30N2); 30 Nisan 1927 tarihli İkdâm Gazetesi'nin 2. sayfasında yer alan mektup için 30N ifadesi 30 Nisan 1927 tarihli gazeteyi, 2 rakamı da gazetenin 2. sayfasını ifade etmektedir.

üretim araçlarını, iş aletlerini kullanmamaları dolayısıyla farklıdır, modern işçi sınıfı makinenin ürünüdür.² İşçiye diğerlerinden farklı kılan, üretim araçlarından yoksun olması ve yaşamını sürdürmek için işgücünü ücret karşılığında piyasaya sürüp satmasıdır.³

“İşçi” kelimesinin, günlük dilde kullanılmaya başlanması 1910’lu yıllardan sonradır. 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu’nda “müstahdemîn ve amele” den söz edilir. Dönemin gazeteleri ise, grevlerle ilgili haberlerinde “amele, müstahdemîn ve memurîn” kelimelerini karışık olarak kullanmışlardır. 1910 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan İştirak Dergisi, “işçi” terimine yer verir. İşçi sözcüğü zaman zaman kullanılsa da, II. Meşrutiyet yıllarında “amele”, “müstahdemîn”, “say-ü amel erbabı”, “mesaî erbabı” ve “ırgat” sözcükleri daha çok tercih edilen terimlerdir. Osmanlı döneminde amelenin zor şartlarda yaşadığı düşünüldüğünden, Cumhuriyet döneminde, İzmir’de toplanan İktisat Kongresi’nde işçi kelimesine ayrı bir önem verilmiştir. Kongrede işçi grubunun iktisadî esaslarında “*amele namıyla hitap edilmekte olan erbab-ı say-ü amele bundan böyle işçi denilmesi*” kabul edilerek, işçiye yeni bir görünüm verilmek istenmiştir. Ancak “işçi” tabirinin günlük dilde yer etmesi zaman alır. İşçi ve amele sözcükleri, birlikler, sendikalar ve partiler tarafından gelişigüzel şekilde kullanılmaya devam eder. Bu sözcük karmaşasına karşın 1920’lerde hâkim kelime hâlâ “amele”dir. Çalışma mevzuatını düzenleyen Mesai Kanunu layihası “amele”den söz eder. Dergiler ve gazeteler “amele hareketleri” ve “amele bayramı”ndan bahsederler.⁴ Bunlardan başka bir de, benimsenmediğinden kullanılmayan “proletarya” kelimesi vardır ki, Nejat Ethem’e göre, 19. yüzyılın çalışan kesimlerinin oluşturduğu bu insanlar, eski Türk deyişiyle “yevmün cedid, rızkun cedid” olarak nitelenebilir ve günü birlik yaşamaya mahkûm edilen, rızıkları için bir sonraki günü bekleyen yığınlardır.⁵

“İşçi” kelimesi dile yerleştikten sonra ise, Türk tarihçileri tarafından kelime daha çok sanayi işçileri için kullanılmış; tarım ve inşaat işçileri, zanaatkârlar, hizmet sektöründe çalışan işçiler ile evlerinde çalışan işçiler gibi birçok işçi ihmal edilerek, işçi tanımı içerisine sokulmamıştır.⁶

² Jürgen Kuczynski, *İşçi Sınıfı Tarihi*, Çev. Galip Üstün, E Yayınları, İstanbul, 1968, s. 9, 37.

³ *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi*, Sosyal-İş Sendikası Eğitim Dairesi Yayınları, Ankara, 1980, s. 5.

⁴ Zafer Toprak, “İstanbul’da Amele Bayramları-I Cumhuriyet Öncesi”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 41, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 35.

⁵ Feroz Ahmad, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Sınıf Bilincinin Oluşması, 1923-45”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*, Der. Donald Quataert ve Erik J. Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 137.

⁶ E. Atilla Aytekin, *Tarlalardan Ocaklara, Sefaletten Mücadeleye, Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922*, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s. 15.

İşçi tarihine bakıldığında, işçi sınıfının sanayi devriminin bir sonucu olarak İngiltere’de ortaya çıktığı görülür. Diğer yandan, bu dönemde kullanılmaya başlanan buharlı makineler, dokuma makineleri, buharlı tezgâh ve başka yeni mekanik aygıtlar aynı zamanda işçilere duyulan gereksinimi azaltarak etkinliklerini azaltmıştır.⁷ İlk işçi sınıfı organizasyonu olan I. Enternasyonal, özellikle Avrupa politikasını etkilemiş olup, 28 Eylül 1864 tarihinde Londra’da kurulmuştur. Bu organizasyonun ilk başarılarından birisi işçilerin günlük yasal çalışma süresini 8 saat olarak kabul etmesidir. Bu konudaki öneri 1866’da Genova’daki toplantıda dile getirilmiş ve çalışmalara başlanmıştır.⁸

Çok da eski sayılmayan bir dönemde ortaya çıkan işçi sınıfının, dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de tarihi yenidir. Osmanlı Devleti’nde Batı’dakinin aksine feodal düzen ve sınıf farkı değil, meslek gruplarının olması ve dayanışmacılık ilkesinin hâkim olması nedeniyle işçi sınıfının doğuşu, yapısı ve nitelikleri Batıdan baştan itibaren farklı olacaktır.⁹ Karabıyık’a göre de;¹⁰ Osmanlı’da işverenin daha çok devlet olması, özel girişimin ve sanayinin gelişmemiş olması, tarımın temel üretim alanı olması, üretimin toplumun ihtiyacını karşılamaya odaklı olması gibi sebepler Batı tarzı işçi-işveren ilişkisinin oluşmasına izin vermemiştir. Müsadere usulünün varlığı ise, sermaye birikimine müsaade etmemiştir. Böylece Batı tarzında kapitalist sınıf ve işçi sınıfı oluşamamıştır. Tarımın temel üretim alanı olması nedeniyle, yine Batıdan farklı olarak, işçi sınıfının Osmanlı Devleti’ndeki ilk nüvesi endüstri değil, ziraî işçi topluluklarıdır. Endüstri işçilerinin meydana çıkışı II. Mahmud döneminde harp sanayinin kurulması ile başlayacak,¹¹ fakat gene de ağırlık ziraî işçilerde olacaktır. 17 Ekim 1908 tarihli ve Dâhiliye Nezareti tarafından hazırlanan bir raporda yer alan “*Memâlik-i Osmanîye’de san’at ve ticaret henüz terakki eylememiş olmak hasebiyle ahalinin medar-ı mâişeti ziraatten ibaret kalmış...*” ifadeleri bu görüşü desteklemektedir. Yine, tarıma yönelik ıslahat çalışmaları çerçevesinde kurulan Osmanlı Ziraat Cemiyeti ile ilgili bir devlet kaydında da, Osmanlı vatandaşlarının 2/3’sinin geçim kaynağını tarımın oluşturduğu belirtilmiştir.¹²

⁷ Ş. Serhat Kaysi, *Türkiye ve Küba’da İşçi Sınıfının Tarihsel Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2008, s. 4, 5.

⁸ Birten Çelik, *Türkiye’de İşçi Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi (1800-1870)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1999, s. 13.

⁹ Orhan Türkdoğan, “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda İşçi Sınıfının Doğuşu”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 11, 1981, s. 10.

¹⁰ Karabıyık, *age.*, s. 158.

¹¹ Aclan Sayılğan, *Türkiye’de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009, s. 23.

¹² Kadir Yıldırım, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011, s. 23.

Türkiye’de 1800-1870 yılları arasında tarım işçilerine, asker işçiler ile esnaflıktan fabrika işçiliğine geçenler de eklenmiştir.¹³ İlerleyen dönemlerde bu tabloya gönüllü olarak işgücü piyasasına emeğini sunan kadın, erkek ve çocuklardan oluşan çalışabilir durumdaki halk yanında, “amele-i mükellefe” gibi uygulamalarla zorunlu olarak çalıştırılan halk, yüksek ücretlerle sözleşmeler yapılarak getirilen yabancı uzmanlar, demiryolu, madencilik ve diğer alanlarda çalışmak üzere gelen yabancı işçiler, savaşlarda esir alınan düşman ülkelerin askerleri, köleler ve mahkûmlar gibi çok çeşitli unsurlar da eklenecektir.¹⁴ Osmanlı Devleti’nde doğrudan işçileri korumaya yönelik olan ilk düzenlemelerden biri, 1834 yılında Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa’nın bir süre işgal ettiği Çukurova bölgesinde tarım işçileri için getirdiği uygulamalardır. Paşa, o dönemde işçilerin bir buçuk gün tatil yapmalarını ve buna karşılık haftalıklarının kesilmemesini sağlamıştır.¹⁵

Milli Mücadele sırasında Anadolu’daki en önemli işçi grupları; demiryolcular, imalat-ı harbiye işçileri ve madencilerdir.¹⁶ Bu dönemde, özellikle nakliye ve ulaşım işkollarında çalışan işçiler tarafından yabancı işverenlere karşı grevler yapılmıştır. Bu grevler ekonomik anlamda olduğu kadar politik bir nitelik de taşımış ve Milli Mücadele’yi desteklemiştir. Grev yapılan işkolları işçilerin grev silahını kullanarak işgalcilere karşı durduklarını gösterir.¹⁷

Cumhuriyet Dönemi’nde İşçiler

¹³ Çelik, *a.g.t.*, s. 8.

¹⁴ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 23. Vatter yazdığı bir makalede, zanaatkâr sınıfını da işçi sınıfına dâhil ederek, Osmanlı Devleti dönemi işçilerini, ekonominin modern sektöründe istihdam edilenler ve geleneksel zanaat sektöründe istihdam edilenler olmak üzere iki farklı kesime ayırmıştır (Sherry Vatter, “Şam’ın Militan Tekstil Dokumacıları: Ücretli Zanaatkârlar ve Osmanlı İşçi Hareketleri, 1850-1914”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*, Der. Donald Quataert ve Erik J. Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 56). Koç ise, Osmanlı İmparatorluğu’nda mevcut kapıkullarının önemli bir bölümünü de ücretli emek olarak değerlendirmiştir. O’na göre, kapıkullarının acemi oğlanlar kesimi 17. yüzyıldan itibaren özgürleşmiş ve ücret karşılığında, inşaat sektöründe kamu imalathanelerinde, kamu gemilerinde, odun ambarlarında, Tophane’de, kamu fırınlarında, suyollarında, bahçelerde, hasta odalarında ve bazı bölgelerde de sultan hanımların hizmetinde çalışmışlardır. Topçu Ocağı ve Top Arabacıları Ocağı mensupları da ücretli üreticilerdir. Bu ücretlileri işçi sınıfının prototipi olarak niteleyen Koç, Kapıkullarının kazan kaldırmalarını da bir tür grev olarak nitelemiştir Bkz. Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı’dan 2010’a*, Epos Yayınları, Ankara, 2010, s. 46, 47, 68.

¹⁵ Koç, *age.*, s. 64.

¹⁶ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, s. 175.

¹⁷ *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi*, s. 17.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte artık, işçi sınıfının durumu değişen siyasi şartların ve döneme damgasını vuran halkçılık prensibinin etkisi altındadır.¹⁸ Bunun en önemli göstergesi işçilerin, ilk defa Atatürk'ün önderliğinde toplanan İktisat Kongresi'ne "işçi grubu" olarak davet edilmeleridir. Böylece, olumlu bir gelişme olarak, ilk defa Türkiye'nin her köşesinden kongreye katılan işçi temsilcileri İzmir'de buluşmuş, tanışmış ve kendilerini ilgilendiren konularda anlaşmaya varmışlardır.* Bu tarihe kadar, Türkiye'de işçi hareketleri yereliktan kurtulamamış, işçi istekleri yeteri kadar ele alınmamıştır.¹⁹

20. yüzyılın başlarına kadarki dönemde Osmanlı işçilerinin önemli bir kısmı Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşuyordu. Yabancı işçilerin diğerlerine göre yüksek ücretler almaları Müslüman işçilerle aralarında sorunlar yaşanmasına neden oluyordu.²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, 1920'li yıllardaki savaş sonrası dönemde ilk uygulamalarından birisi, ekonominin millileştirilmesi için girişimlerde bulunmak olmuştur.²¹ İşgücünü millileştirme girişimlerinin nedenlerini Koraltürk şu gerekçelerle açıklamıştır; güvensizlik psikozu, denetim amacı, Türklere karşı nankörlük ve kötü muamele ithamları, işsiz olan ve geçim sıkıntısı çeken Müslüman Türklerin varlığı.²² Bu dönemin işçi tarihi bakımından önemli bir özelliği de, çoğu zaman hukukî durumun fiilî durumdan daha önce gelmesi ve fiilî duruma yön vermesidir.²³ Buradan Türkiye'de siyasi erkin, henüz işçilerin herhangi bir talebi olmadan, ya da olsa da seslerini duyuramadan, uygun gördüğü ve sınırlarını kendi çizdiği birtakım hak ve sorumlulukları işçilere tevzi ettiği anlaşılabılır. Nitekim Tanzimat döneminden itibaren kendi eliyle iktisadî kuruluşlar oluşturan devlet, bu uygulamasını Cumhuriyet döneminde de devam ettirmiştir. Özellikle Cumhuriyet döneminde çalışma ilişkilerine yönelik çıkarılan birçok yasa işçiyi korumanın yanında özellikle üretimin ve verimliliğin

¹⁸ Ahmet Makal, "Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi ve Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 3(243), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 233.

*Cumhuriyet'in ilk yıllarında işçiler, Milli Mücadele sırasında oynadıkları etkin rol nedeniyle, İzmir İktisat Kongresi'nde kendilerini temsil ettirebildiler. İşçilerin kongredeki istekleri için bakınız; A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 4. Baskı, Sermaye Piyasası Yayınları, Ankara, 1997. Kongrede alınan kararların değerlendirmesi için bakınız; Mesut Gülmez, *Türkiye'de Çalışma İlişkileri: 1936 Öncesi*, Ankara, 1991.

¹⁹ Kemal Sülker, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 15.

²⁰ Koç, *age.*, s. 59, 63.

²¹ Murat Koraltürk, "Yabancı Sermayeli İmtiyazlı Şirketlerde İşgücünü Türkleştirme Uygulamaları (1923-1930)" *Tarih ve Toplum-Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 7 (247), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 65

²² Koraltürk, *agm.*, s. 87-95.

²³ Ahmet Makal, *Osmanlı İmparatorluğunda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*, İmge Yayınları, Ankara, 1997, s. 11.

arttırılması için çıkarılmıştır.²⁴ Batı ülkelerindekilerle Türk işçiler arasındaki farklardan birisi de; yerleşik bir sanayi işçiliğinin oluşmuş olduğu Batıda, işten ayrılmalar çalışma koşullarından kaynaklanan hoşnutsuzluklardan meydana gelirken, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de yerleşik ve devamlı bir işçiliğin dahi henüz oluşmamış olmasıdır. Bunun ardındaki neden, yılın belirli dönemlerinde sanayi kesiminde çalışan, kırsal kesimle bağlarını sürdüren niteliksiz bir “geçici işgücü”^{*} nün varlığıdır. Bu durumun esas sebebi ise; kentsel kesimde iskân, sağlık, sosyal güvenlik, ücret gibi olanakların yetersizliği ve işgücü arzının ana kaynağını teşkil eden tarım ve zanaatların yapısal özellikleridir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında görülen işten ayrılmalar, sadece işçilerin huzursuzluklarını ve çalışma koşullarına tepkilerini ifade etme stratejilerinin bir parçası olarak değil, geçici işçiliğin gereği olarak görülebilir.²⁵

Milli Mücadele dönemi ve sonrası Türk işçileri için önemli bir bilinçlenme dönemidir. O dönemde savaşın neticesi olarak memlekette bütün üretim aletleri mahvolmuş, en büyük üretim kuvvetleri olan işçilerin büyük bir miktarı Çanakkale, Kafkasya, Irak, Suriye, Sina, Romanya ve Galiçya cephelerinde helak olmuştur.²⁶ Muharebenin bitmesinden sonra İstanbul işçileri arasında bir

²⁴Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye, Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 117.

^{*} “Geçici işçilik”, Osmanlı Devleti döneminden itibaren var olagelen bir sorun olmuştur. Bu dönemde, Ramazan ayları geldiğinde, maden sahiplerinin işçi yokluğundan şikâyet ettiği görülmektedir. Çünkü işçiler bu ayda madenlerde çalışmak yerine, köylerinde ve evlerinde olmayı tercih ediyordu. Ramazan ayında yaşanan bu durum nedeniyle, yeterli işçi bulunamayan madenlerde üretimin tamamen durdurulmak zorunda kalındığı bile oluyordu. 1912 ve 1919 yıllarında Ereğli Maden Şirketi, yaz aylarında ziraatta çalışmak üzere işçilerin köylerine gidip gereksiz işlerle uğraşması nedeniyle işçi bulunamadığını ve üretim miktarının önemli derecede azaldığını bildirmektedir. Bu da Osmanlı maden işçilerinin kırsalla güçlü bağlantılarının devam ettiğini göstermektedir. Bkz. Yıldırım, *agf.*, s. 25, 26. Tespitlere göre; Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de işçi sınıfının büyük çoğunluğunu, şehirde ikamet eden, endüstride çalışan, örgütlü işçiler değil; sezonluk çalışan, sık sık iş değiştiren, köyle bağlantısını sürdüren köylü-işçiler ya da küçük işyerlerinde çalışan işçiler teşkil etmiştir (Murat Metinsoy, “Erken Cumhuriyet Döneminde “Mebus”ların “İntihap Dairesi” ve “Teftiş Bölgesi” Raporları”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 3(243), İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 157). Amerika'da bir işçi sınıfının oluşmaması, ucuza toprak sahibi olmak ve göçmen akını olmak üzere iki sebebe bağlanmıştır (Kuczynski, *age.*, s. 133). Amerika'da rastlanan bu durumun Cumhuriyet'in ilk yılları için de geçerli olduğu düşünülebilir. Ve dahi Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında da, 1940'larda, Türk işçisi toprağı başında kalmayı refah seviyesini yükseltmeye tercih edecektir. Maddileşmemiş hayat şartlarına uygun olarak, köyde sıkıntıların yaşandığı dönemlerde bile çiftçi arazisinden ayrılmak istememiş, ancak kazancı karnını doyurmaya yetmeyince geçici olarak şehirde çalışmaya gidip geri dönmüştür. Dolayısıyla “köylü-işçi” denilebilecek bu işçinin davranış kalıpları ve talep ettiği şeyler de Batılı anlamdaki sanayi işçisinden farklı olacaktır. Bkz. Makal, *age.*, s. 121, 123, 126.

²⁵ Makal, *agm.*, s. 246.

²⁶ Aslı Komintern Arşivi'nde bulunan ve Türkiye Komünist Fırkası'nın Bakü'de 10 Eylül 1920'de toplanan kuruluş kongresince seçilen Merkez Heyeti adına kaleme alınarak, Rusya'nın muhtelif

hareketlilik görülmüştür. İşçiler galibiyetten maddi hiçbir menfaat elde etmediklerini, bilakis zor durumlarının günden güne arttığını görerek,²⁷ çalışma hayatını düzenleyen “genel” bir kanun hazırlanması yönündeki isteklerini Ankara Hükümeti’ne iletmışlerdir.

Türk işçilerinin haklarının o zamana kadar el değmemiş ve kafa yorulmamış ulusal meseleler içerisinde en büyüğü olduğunu savunan²⁸ dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt’u,²⁹ çağına yakışan uygar bir ulus olmak için Türk işçilerinin haklarının tanınması gerektiğini belirten bir siyasetçi olarak burada anmak yerinde olacaktır. Türk tarihinin “en mazlum çehresi”nin işçiler

şehirlerinde yaşayan Türkler’e hitaben yayınlanan bildiride şöyle denilmiştir; “*Senelerden beri istiklali, şerefi, mevcudiyeti için uğraşan zavallı Türkiye’nin bu cihan muharebesinde ne kadar fedakârlık gösterdiği cümlelerin malumudur. Çiftini çubuğunu terk eden köylülerimiz, işten ocağından ayrılan işçilerimiz yalnız Türkiye’nin değil, Avrupa’nın sarıp dağlarında, geniş ovalarında, ıssız ormanlarında körükörüne kırıldı ve kırdırıldılar. Türkiye’de çok köyler sahihsiz, tarlalar çiftsiz, evler erkeksiz kaldı.*” Bkz. Mete Tunçay, “TKP’nin 1920 Güzünde Rusya’da Yaşayan Türk Esirleriyle Türkiye Teb’asına Seslenişi”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 10, Sayı 58, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 19. İncelediğimiz İkdam gazetesinin bir nüshasında, Salman Fikri işçilerin Milli Mücadele’ye katılma sebebini şöyle açıklanmıştır; “*İstiklal mücadelesi esnasında her sınıf mütebiden istiklal zaferi için var kuvvetiyle çalıştı. Ne için? Çünkü emperyalistlerin istila ve tesiri altında bulunan her memlekette, ancak zâdegân ve yüksek zenginlerin menfaatleri himaye olunur ve diğer sınıfların orta zenginler, köylüler ve amelelerin menfaati ayaklar altına alınır.*” (27N2).

²⁷ Mete Tunçay, “İstanbul’da İşçi Harekâtı”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 11, Sayı 64, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 38-39.

* Aslında bundan daha önce, 15 Temmuz 1909 tarihinde, Meclis-i Mebusân’ın 112. Toplantısında Samsun milletvekili Abdullah Bey, Sivas milletvekilleri Ömer Şevki ve Ahmed Şükrü Beyler; “*Sermayedar ile amelenin hukuk ve vezâifi ile yekdiğeriyle olan münasebatını mübeyyin bir kanun layihası kaleme alınmasının hükümete teklifini talep ederiz.*” diyerek, bir İş Kanunu hazırlanmasını istemişlerdir. Bundan sonra, Halep milletvekili Artin Efendi Meclis’e “*amelenin perişaniyet halini görerek bunların ekat-ı mesaisini tayin etmek ve genç yaşta bulunan amele ile çocukları fabrikada işlettirmek için*” muhtasar dört maddelik bir kanun layihası teklif etmiştir Bkz. Mesut Gülmez, “Meclis-i Mebusân’da İş Yasası ve İşçi Sorunu Üzerine Görüşmeler ve Tartışmalar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3, 1982, s. 73, 74, 77. Fakat Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, daha erken olduğunu ve ülkelerinde işçi meselesi olmadığını, ayrıca böyle bir kanuna ihtiyaç duyulursa o vakit hükümetin böyle bir kanun tasarisını Meclis’e bizzat getireceğini söylemiştir. Bkz. Sülker, *age.*, s. 65.

²⁸ Cihan Yamakoğlu, *M. Esat Bozkurt*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 80, 81; Mahmut Esat Bozkurt, *Türk Köylü ve İşçilerinin Hakları*, İzmir Ticaret Basımevi, İzmir, 1939, s. 3.

²⁹ Mahmut Esat Bozkurt, 1920 yılının Eylül ayı başlarında BMM’ye katıldı. Milli Mücadele döneminde Rauf Orbay hükümetinde (IV. İcra Vekilleri Heyeti:12 Temmuz 1922-4 Ağustos 1923) ve Fethi Okyar Hükümetinde (V. İcra Vekilleri Heyeti:14 Ağustos 1923-27 Ekim 1923) İktisat Vekili olarak görev aldı. Fethi Okyar hükümeti sona ermeden bu görevinden ayrıldı. (Neşe Erdilek, “Hükümetler ve Programları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.IV, İletişim Yayınları, s. 969; Türker Sanal, *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*, Ankara 1995, s. 139, 140’dan nakleden Hakkı Uyar, “*Sol Milliyetçi*” *Bir Türk Aydını:Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 21, 35)

olduğunu belirten Mahmut Esat, ülkede her şeyi işçinin yaptığını ve her türlü yokluğa katlandığını belirterek, işçilerin yaptığı katkılara nazaran devletin işçiler lehine çok az şey yaptığını, oysa Türk işçilerinin haklarının demokrasinin en kuvvetli tarafı olması gerektiğini ifade etmiştir.³⁰ İşin, işçinin ve bütün çalışanların hakkının verilmesi için bir devlet müdahalesini savunan Bozkurt, bu devletin bir İktisat Bakanı olarak işçiler için bir kanun çıkarmak istemiştir. Fakat “Müsavat bizde ulusal an’ane olunca, Türk köylüsünün ve işçisinin yalnız siyasal hakları değil, bilhassa ekonomik ve sosyal haklarının da birer kanun konusu olması pek tabii ve yerindedir”³¹ diyerek kendi vekâleti döneminde bir “Mesai Kanunu” hazırladığına girişen Mahmut Esat, bu konuyla ilgili tasarıyı, görevinden istifa etmesi nedeniyle, Meclis Genel Kurulu’na taşıyamamıştır.³²

Umum Amele Birliği,³³ 1 Mayıs 1923’te TBMM’ye gönderdiği muhtıra ile “*Türkiye’de iktisadî hayatı sabahtan itibaren bugünkü ecanib ve yerli, ecnebi kapitalistlerinde mevcut anarşi, millî refah ve insanî inkişaf mefkûresi namına izale edilmelidir. Bunun çaresi: Mesai hakkında bir teşebbüs-i teşriîye derakab başlamak ile elde edilir. Türkün millî ve insanî mefkûrelerine muafık bir ufuk açılmak için “Mesai Kanunu” namıyla bütün mesai mesailini muhit bir kanunun ta’cilen vaz ve tedvin olunması iktisâ eder. İzmir İktisat Kongresi’nde Türkiye amelesinin sahiplerinden birçoğu madde ve madde tebellür etmiş idi. Bunlara Türk muhit-i iktisadisinin istilzâm ettiği bazı esasat-ı mütemmim ilave edilmeli ve metalib-i mezke ile beraber toplanarak işbu kanuna konmalıdır.*”³⁴ demiştir.

Ancak ilk toplantı yılında tasarı kanunlaşmayınca, Umum Amele Birliği yöneticileri bu gecikmeden duydukları üzüntünün bir ifadesi olarak 1924 Amele bayramında sokaklarda gösteri yürüyüşü yapmamaya karar verirler. 1 Mayıs, 1924 yılında Ankara’da Büyük Millet Meclisi önüne giden işçiler İş Kanunu çıkarılması isteklerini şöyle ifade etmişlerdir; “*Şayet bizim mesai kanunumuzu tatilinizin ikmalinden sonra ilk celselerinizde çıkartmaz ve bir neticeye ictiran ettirmezseniz*

³⁰ Uyar, *age.*, s. 119.

³¹ Bozkurt, *age.*, s. 10.

³² Nilüfer Uğurlu Şenel, *Mahmut Esat Bozkurt ve Türk İnkılâbına Etkisi*, İdil Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 112, 301 no’lu dipnot. İlerleyen yıllarda da konunun takipçisi olan Bozkurt, yıllarca bir yerden başka yere gönderilen, encümenlerde bekleyen İş Kanunu tasarısının gidişatıyla ilgili olarak 28 Kasım 1931 tarihinde İktisat Vekâleti’ne bir soru önergesi vermiş, İş Kanunu’nun esaslarını ve Meclis Genel Kurulu’na ne zaman sevk edileceğini sorarak İktisat vekilinden şifahi cevap istemiştir. Bkz. BCA 030.10-8.48.15, *Dosya*: 6761, 28.11.1931’den nakleden Şenel, *agy.*

³³ 1922 yılında kurulan işçi kuruluşu. İlk adı “İstanbul Umum Amele Birliği” olup, 26 Ekim 1923 tarihinden itibaren “Türkiye Umum Amele Birliği” adını almıştır. Önceleri tramvay işçileri arasında etkiliyken, sonraları diğer bazı işçi dernekleri tarafından da desteklendi. Faaliyetlerini Ankara Hükümeti’nin istekleri doğrultusunda yürütmeye özen gösterdi Bkz. Erdal Yavuz, “Sanayideki İşgücünün Durumu, 1923-40”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*, Der. Donald Quataert ve Erik J. Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 167, 168.

³⁴ Toprak, *agm.*, s. 41.

*emin olunuz ki memleketimize gelecek olan insafsız sermayedarlara, kendi ellerinizle bizi esir edeceksiniz. Sizden bir an önce mesai kanunumuzun çıkarılmasını talep ediyoruz.”*³⁵

1921 yılında konuyla ilgili olarak başlanan hazırlıklar neticesinde, 1924 yılından itibaren “İş Kanunu” artık Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine alınmıştır.³⁶ 1924 yılında ilk ciddi taslak oluşturulur, fakat iki yıl komisyonlarda görüşüldükten sonra rafa kaldırılır. Nitekim 1927 yılındaki taslağın başına da aynı şey gelecektir.³⁷

1920’li yılların son 1 Mayıs’ı 1927 yılında kutlanır. Amele Teali Cemiyeti tramvay işçileri vilayete başvurarak kutlamalar için gerekli izni alırlar. Fakat 1927 Ekim’inde Amele Teali Cemiyeti’nin kayıt ve defterlerine el konularak, işlemlerinde yolsuzluk olduğu gerekçesiyle soruşturma açılır ve kısa bir süre sonra da cemiyet kapatılır. O tarihlerde diğer sendikalar da aynı akıbeti paylaşırlar.³⁸

İşte bu şartların hâkim olduğu bir dönemde, 1927 yılı sanayi sayımına göre, altmış beş bin işletmede çalışan iki yüz elli yedi bin işçiyi³⁹ ilgilendiren bir İş Kanunu layihası tekrar gündeme gelmiştir.

İşçiler için genel* ve düzenleyici bir “İş Kanunu” hazırlama girişimlerden birisi olan ve çalışmamıza konu olan 27 maddelik tasarı, 29 Mart 1927 günü

³⁵ Sülker, *age.*, s. 89.

³⁶ *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi*, s. 31. Temmuz 1924’de İstanbul’da grev yapan işçilere karşı silahlı kuvvetler kullanılmış ve 1 Mayıs’ı kutlamak isteyenlere baskı uygulanmıştı. Sülker, 1924 yılındaki “Mesai Kanunu” taslağını böyle bir ortamda hükümetin işçileri oyalamak için ortaya attığını düşünmektedir. Bkz. Sülker, *a.g.e.*, s. 23.

³⁷ Yavuz, *agm.*, s. 164.

³⁸ Zafer Toprak, “İstanbul’da Amele Bayramları-II Cumhuriyet’in İlk Yılları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 43, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 45, 47.

³⁹ Koç, *age.*, s. 118. Bu dönemdeki işçi sayısı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün gözüküyor. 1925 yılında yazılan bir makalede, bu dönemde Türkiye’de yaklaşık 200.000 şehirli işçinin bulunduğu yazılmıştır. Bu sayının dağılımı ise şöyledir; demiryolcular 8.200, madenciler 25.000, fabrika işçileri 40.000, inşaat işçileri 12.000, tramvaycılar 3.000, denizciler 5.000, rıhtım işçileri 7.000, şoför ve arabacılar 10.000, tütün işçileri 25.000, mevsimlik işçiler 15.000, matbaacılar 1.500, fenciler 20.000, bunlardan başka sayıları on binlere varan tezgâhtarlar, 20.000 kadar da devlet ve belediye müstahdemleri. Bkz. Tunçay, *age.*, s. 366. 1927 yılında sadece Zonguldak havzasındaki işçilerin sayısı tahminen 14.000 olarak verilirken bkz. MTA Arşivi, *Zonguldak Havza-i Fahmiye Raporu 1927*, s. 49, İstanbul’da 30.000 dükkânda çalışan 90.000 işçi tespit edilmiştir. Bkz. Türkdoğan, *agm.*, s. 13. İncelediğimiz gazetenin anketine yazı gönderen tütün amelesi Mehmed Galip, o dönemde sadece İstanbul dâhilinde erkek kadın olmak üzere 15.000 tütün işçisi olduğunu yazmıştır (28N2). Başka bir kaynağa göre ise, 1927 yılında 65.256 kişi çeşitli işletmelerde, 256.855 kişi ise el sanatları alanında çalışmakta idi. Bkz. Kurt Steinhaus, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi II*, Çev. Necdet Sander, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999, s. 42. Son tahlilde; 19. yüzyılda sadece Adana yöresinde pamuk tarımında çalışan işçi sayısının 100.000 dolayında olduğu bkz. Koç, *age.*, s. 49 kabul edilirse, 200.000 sayısının çok olduğu düşünülmemelidir.

“İcra Vekilleri Heyeti”nce Meclis’e sunulan ve 16 Nisan’da Meclis gündemine alınarak, özel bir karma komisyon tarafından incelenmesine karar verilen tasarıdır. Ancak seçimlerin yenilenmesi nedeniyle, tasarı komisyonda ele alınamayıp daha sonra da gündemden çıkarılacaktır.⁴⁰

İkdam Gazetesi’nin İşçi Kanunu Layihası Hakkında Açtığı Ankete Gönderilen Cevaplar

Türkiye’de çalışan bütün işçileri kapsayan bir “İş Kanunu” hazırlama çalışmalarının parçası olarak 1927 yılında edilen layiha hakkında, dönemin gazetelerinden İkdam gazetesi, “İşçiler hazırlanan bu kanun layihası hakkında ne düşünüyorlar?” sorusunun cevabını bulmak için bir anket düzenlemiştir. İşçiler tarafından 20 Nisan 1927 ile 28 Mayıs 1927 tarihleri arasında gazeteye gönderilen cevaplardan 75 kadarı gazetede yayımlanmıştır.

Anket işçilere yönelik olmasına rağmen bu süreçte, İşçi Cemiyetleri Murahhasları, Amele Teali Cemiyeti ve gazetenin başyazarı Ahmet Cevdet’in de layiha hakkındaki görüşlerine gazetede yer verilmiştir. Gönderilen bir yazının başlığının “*Kanunu hakiki bir işçi gözüyle tetkik*” (Galata rıhtım şirketi amelesinden Hüseyin, 25N2) olmasından ve “*Açılan anketinize âcizleri de bir işçi olmak dolayısıyla iştirak eder ve cevaplamak dervini rica eylerim.*” (Seyr-ü Sefain fabrikası tesviye ustalarından Hulusi Necati, 26N2), “*Ben de memleketin bir amelesi olmak sıfatıyla cevap vermek istiyorum.*” (Şakir, 30N2) vs. birçok ifadeden anlaşıldığına göre, yazılar bizzat işçiler tarafından kendi görüşlerini ifade etmek üzere kaleme alınmıştır.

19 Nisan 1927 tarihli İkdam gazetesinin 1. Sayfasında yer alan duyuruyla yapılacak anket ilan edilmiştir;

“İstanbul ve vilayattaki Türk işçilerinin mütalaalarını ve fikirlerini neşredeceğiz. İş Kanunu layihasının Heyet-i Vekile’den bugün Millet Meclisi’ne gönderileceği malumdur. Kanun layihasının mecliste müzakere ve intacına kadar yeniden tetkikat yapılacaktır. İşte biz o zamana kadar bilumum Türk işçilerinin iş kanunu hakkında fikirlerini ve mütalaalarını istimizac etmek üzere bir anket tertip ediyoruz. İşçilerin anketimize verdikleri

* “Genel” bir kanun denilmesinin sebebi, Ereğli bölgesine özel 10 Eylül 1921 tarih ve 151 sayılı “Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun”un zaten mevcut olmasıdır. Bu kanunun uzun zamandır uygulanmasıyla edinilen tecrübelerle dayanarak hazırlanan İş Kanunu layihası 1926 yılında Meclis’te görüşülmüş fakat kazalara dair maddelere yer vermediği ve diğer bazı sebeplerden Hükümet tarafından geri alınarak tekrar tetkik edilmiş ve çalışmamıza konu olan, layiha hazırlanarak tekrar Meclis’e sunulmuştur. Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c031/tbmm02031054.pdf> 2.11.2014.

⁴⁰Erdal Yavuz, “1920’lerde İşçi Sınıfı ve İşçi Gözüyle Çalışma Sorunları”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 354.

cevap İş Kanunu tetkikatına yardım edecektir. Hiç şüphesizdir ki mükemmel bir İş Kanunu'nun şekli işçilerimizin verecekleri izahatla ve malumatla tebellür edecektir. Gelecek cevaplar işçilerin adresleri ve isimleriyle beraber neşredilecektir. Bu hususta patronlar da fikirlerini beyan ederlerse derc edeceğiz. Fikir ve mütalaaların mümkün mertebe kısa ve maksadı izah edecek bir tarzda olması lazımdır.”

Gönderilen anketlerde işçiler, her şeyden önce kanuna hazırlık yapılmasından duydukları memnuniyetlerini şöyle dile getirmişlerdir;

“Şimdiye kadar zühur eden ihtilaflarda hükümetlerin daima amele aleyhine müdahaleleri vaki olmuştur ki yakın mazideki vakalar buna canlı şahiddir. Sebep İş Kanunu'nun olmamasıdır. Amele mücadele neticesinde temin ettikleri bazı menafi muntazam itilaflamalara rabt etmişler iken ancak buhranlı zamanlar geçiştirilince makid itilaflamalar patronlarca kale alınmıyor. Feryadlarla nazarı dikkati celb edildiği halde hükümeti temsil eden memurlar amele aleyhine sükkût ediyorlar. Hatta Hafta Tatili Kanunu aynı vecihle birçok müesseseler tarafından tatbik edilmiyor. Bu vazifeleri sarıh olarak tayin edecek kanun ve bir tek kanun lazımdır.”(23N2). “Bir milletin terakkisi o milletin kol kuvvetlerine münhasırdır. Her memlekette kol kuvveti sarf eden, terleyen ve bu sayede bir şey istihlal eden amele ve ziraidir. Türkiye Cumhuriyet kanunları vazı ettiği bu zamanda tabiidir ki en mühim ve en fazla nazarı dikkate alınacak kanun İş Kanunu olmalıdır. Çünkü Türkiye'nin %85'i amele ve ziraidir.”(Şişli tramvay deposunda Ahmed Raşid, 26N2). “Kanun-u medeniyesini İsviçre gibi medeni bir milletin kavaniyesinden iktibas eden hükümet-i cumhuriyetimizin asırlardan beri hiç kale almayan biz Türk işçileri hakkında Mesai Kanunu ihzar ve tespit etmek üzere olduğunu duyumakla müstehbiz.” (Konya'dan Varnalı Ahmed Hamdi, 14M2).

Bununla birlikte layihanın içeriğine dair eleştiriler de oldukça fazladır;

“Kanun layihası çok noksandır. Tebdil ve tadil edilecek birçok yerleri olduğu gibi ilave olunacak çok mühim meseleler de geri kalmıştır.” (Marangoz çırağı Alaaddin, 23N2), “Kanun hatt-ı zatında bir İş Kanunu değildir. Çalıştığımız fabrika ve müesseselerde kanunun bize bahşedeceği hukukdan fazlasına malik bulunuyoruz” (Galata rıhtım şirketi amelesinden Hüseyin, 25N2), “İş Kanunu hiçbir işçiyi memnun edecek bir şekilde değildir.” (İstinye Dok şirketinde tesviyeci İsmail Hilmi, 26N2), “Yapılmak istenilen İş Kanunu patronlar lehinde olup işçilere yarar bir cibetini göremedim. Şurası bilinmelidir ki, Anadolu ziraatini ve sanayi ihtiyaçlarını temin eden birtakım ufak ve perakende suretiyle çalışan işçilerdir.” (Afyon Aziziyesinde tesviyeci Adem İbrahim, 2M2), “Senelerden beri dört gözle beklediğimiz Mesai Kanunu nihayet çıkmak üzere. Fakat bu kanun bizi umduğumuz gibi sevindirmedi. Bilakis büyük bir sükkût-u bayale uğrattı. Gönül istiyordu ki, bu kanun en ağır şerait altında çalışan, inleyen ve bu uğurda ölen zavallı işçiye bir hakk-ı hayat ve teneffüs versin. Onu artık emeğinden, kuvvetinden, kanından azami surette istifade eden patrona karşı himaye ve müdafaa etsin. Ben burada maddeler üzerinde yürüyecek değilim. Onların hiçbirisi beni layığıyla tatmin etmiyor.” (Tornacı İsmail Refik, 2M2), “Biz bu vatanın müdafisi, askeri, evladı değil miyiz? Memurinin, şunun bunun saat-i mesaisi kanunu oluyor da bizim niçin olmasın? Hülasa mademki garp medeniyetini takiben ilerliyoruz, o halde bir İngiliz, bir Fransız işçisi nasıl bir kanun şeraiti altında çalışmak istiyor, çalışıyorsa biz de Büyük Millet Meclisimizin muhterem vekillerinden böyle bir kanun

bekliyoruz. Aksi takdirde bu kanun İş Kanunu değil, didişme kanunu olabilir ki, hasta ailelerimizi ve zayıf çocuklarımızı bırakıp patronlarla didişmeğe vaktimiz yok.” (Zihni Fikret, 2M2), “Sultanın devrinden mukaddes Cumhuriyet idareye intikal eden milletimiz içerisinde en fakir sınıf ameledir. Bugün öldüğü zaman evladlarına az çok mal, mülk bırakan her sınıf halkdan az çok kimseler vardır. Bundan yalnız amele sınıfı müstesnadır. Bir işçi vefat eylediği zaman değil ailesine mal bırakmak, hatta cenazesi bile arkadaşları arasında toplanan ianeye kalkar. Binaenaleyh memlekette en fazla himayeye muhtaç olanlar ameledir. Vücuda getirilen layiha ise bugünkü hale göre ameleyi himaye etmemektedir. Kanaatime göre, kanun bir zaman daha terk edilmeli, zamanla doğacak ihtiyaçlar da nazarı itibara alınarak üzerinde imal-i fikir edildikten sonra meclisin gelecek devre-i içtimaiyesine serk olunmalıdır.” (Elektrik fabrikası makinistlerinden Hayreddin, 2M2), “Cumhuriyet idaresini kuranlar kanunlarımızın zamana gayri kâfi olduğunu idrak ederek Avrupa kanun-u medenisini kabul ettiler. Kanun-u medenisini kabul etmiş olduğumuz Avrupalıların İş Kanunlarını neden kabul etmedik?” (Oryante tütün deposunda sandıkçı Ziya, 16M2), “Bu memlekette en ervel yapılması icap ederken en sonraya bırakılan bir himaye vardı ki ahiren Mesai Kanunu namı altında yapılan bu himaye de maalesef hiçbir işçiyi tatmin edememektedir. Bütün işçiler senelerden beri kendilerini himayekâr kanatları altına alacak olan bu kanunu bekliyorlardı. Fakat çıkan kanunun kanatları o kadar zayıf ki altında barınmanın imkânı yok. Bu kanun işçiyi değil patronu himaye etmektedir. Binaenaleyh buna Mesai Kanunu demekten ziyade Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun zeyli demek daha doğru olur.” (Eski makine tesviyecilerinden Ahmed Kenan, 24M3), “Hükümet tarafından Meclis’e serkedilen İş Kanunu layihası gazetelerde okununca herkesi bir hayret kapladı. Ne bekleniyordu ne çıktı!” (Salman Fikri, 27N2), “Senelerden beri işçi sınıfını beklemekte olduğu daha benüz malum olmayan talimatnameler ihtiva eden İş Kanunu 27 madde ile ortaya kondu ve memleketin iktisadi, içtimai, siyasi hakları aleyhine olan ve daha da aleyhimize olmağa müsaid olan kanun bütün şuurlu işçiler gibi beni de müteessir etti.” (Mehmed Nihad, 29N2), “Bugün herhangi bir işçi arkadaşım bu mesele hakkında temasa geçtimse hepsinde bir infial hissettim. Kanun layihası bugünkü şekli-i hazırıyla merki-i meriyete konmaktansa konmaması daha hayırlıdır. Çünkü bu layiha kesb-i kanuniyet edecek olursa amelenin birçok zahmetler, meşakkatler, mücadelelerle zahire ibraç ettiği meşru hakları da ellerinden kaybolunuyor demektir.” (30N2).

Kanun layihası hakkında işçilerin bu kadar olumsuz tepki vermelerinin en büyük sebeplerinden birisi, layihanın 3. maddesinde yer alan ve çalışma süresinin 10 saati geçemeyeceğini belirten maddesidir. “Mesai Kanunu denince akla doğrudan doğruya saat-i mesai gelmelidir” diyen Fevzi Tuğrul (14M2) layihanın bu maddesinin ne kadar önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde iş günü çok uzun olup kimi işyerlerinde, özellikle bazı fırınlarda, günde 24 saat bile olduğu görülmüştür. Ortalama iş saati 14-16 saat civarındadır. Örneğin Halic Vapur İşletmelerinde sabah 5.30’dan akşam 22.00’ye kadar çalışılmaktadır.⁴¹

⁴¹ Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, Ankara, 1976, s. 69.

İşçiler, mesai saatinin 10 değil 8 saat olmasını istemektedirler. Dolayısıyla, yazılan cevaplar arasında bilhassa iş saatlerinin çokluğu en çok şikâyet edilen konuların başında yer almıştır. Tütün amelesinden İskeçeli Kadri 10 saat mesai için; *“Tütünlerde çalışan amele sekiz saat ile on ay çalışırsa, on saatten ancak sekiz ay çalışabilecektir. Tramvaylarda, trenlerde ve vapurlarda sekiz saat ile 1.000 kişi istihdam edebilirken, on saat ile 800 kişi istihdam edilecektir. İşte burada görürüz ki, işsizlik ve sefalet kendiliğinden çoğalır.”* (24N2) diyerek, iş saatinin artmasının işsizliği artıracığına dikkat çeker.

Madenlerde çalışanlar için ise, ayrıca bir iş saati düzenlemesi istenmiştir. Çünkü maden amelesinin iş şartları diğerlerine göre çok ağırdır (23N2). Garson Bolulu Hakkı da, maden amelesinin çalışma müddetinin günde, bilhassa Türkiye’nin o döneminde makinesiz olan ocaklarında, azami 7 saat olmasını, 4. ve 5. maddelerde zikredilen fevkalade zamanlarda ise 9 saati geçmemesini istemiştir (24N2). Seyr-ü sefain fabrikası tesviye ustalarından Hulusi Necati, maden amelesinin büsbütün başka bir hayatla çalıştıklarından, gerek mesai gerekse sağlıkları itibarıyla menfaatlerinin gözetilmesinin lazım olduğunu belirtmiştir (26N2).

Bütün dünya medeni memleketlerinin kabul ettikleri 8 saat iş müddeti örnek gösterilerek, TBMM’ce kabulü ümit edilmektedir (25N2). Seyr-ü sefain fabrikası tesviyeci ustalarından Zühdü Salih, yeni hükümetin medeni memleketler gibi mesai müddetini 8 saate indirerek milletini himaye etmiş olacağını belirtir. O’na göre böylece, yıpranmayan millet her zaman savaşa iştirak edebilmiş olur. Çünkü silah başına koşacak bu sınıf, her şiddete yetişecek yine bu tabakadır. Şu halde bunlara iyi bakmak, bunları yaşatmak memleketin hükümetinin artık en mühim vazifesidir (24N2).

Tütün işçisi Mehmed Galip, mesai müddetini fazla yapmakla işçinin fazla iş veremeyeceğini çünkü yorulup yapacağı işi şaşırıp bunalacağını düşünür. Oysa mesai müddeti azaltılarak işçi sayısı arttırılırsa, işsiz sayısı azaltılabilir. Zekeriya İsmail ise, o dönemde fabrikalarda, atölyelerde içinde 8 yaşından 50-60 yaşına kadar evde kendisinden bir lokma ekmek beklenen bir işçi kitlesinin çalıştığını, bunların içinde de ancak %3-4 kadarının bu 10 saatlik mesaiye, o da bir süre için, dayanabileceğini ifade eder (28N2). Tesviyeci Lütfü de, 8 saatten fazla çalışmak istemediklerini belirtir. Çünkü ona göre, memlekette 8 saatten fazla çalışmağa ihtiyaç yoktur. Yalnız İstanbul’da mevcut işsizlerin sayısının 50.000’den az olmadığını belirten Lütfü Bey, işsizlerin miktarı bu kadar çok bir memlekette mesai saatini 8’den fazlaya çıkartmanın işsiz kalanların iş bulmalarına imkân bırakmamak ve onları açlıktan ölüme mahkûm etmek olduğunu belirtir.

“Bu geniş topraklarda, bu bakır madenleri bol arazi ve sanayi, iktisadi inkişafa yeni başlayan Türkiye’de buna meydan vermek çok feci ve af olunmaz bir hareket olur”, diyen Lütfü Bey’e göre, 3.madde şu şekilde değiştirilmelidir; “Alelumum çalışma müddeti 8 saattir. Maden ocaklarında, maden kuyularında yer altında çalışan işçiler için bu müddet 6 saatten fazla olamaz. Yemek için verilecek en az bir saatlik istirahat bu müddetin içindedir.”(1M2).

Tornacı İsmail Refik, mesaiyi 10 saat olarak kabul eden encümenin azası arasında *“İşçilerle iki saat hasbihal etmiş veyahut bir gün merak edip de o işçilerin çalıştığı fabrikayı gezmiş mesela duman, kavgı, alev saçan ocağın karşısında bir demircinin nasıl çekiş sallayışını tetkik etmiş kimse yok muydu?”* (2M2) diye merak eder.

Bazı işçiler, iş saatlerini memurlarinkiyile karşılaştırılarak işçilere haksızlık yapıldığını ifade etmişlerdir;

“Türkiye’de iki sınıf işçiler teşekkül etmektedir. Bu da memurin-i mahallîye ve işçi-amele sınıfı. Bunun birincisini ikincisinden tefrik ederek memurin kısmının tamamıyla menafi düşünüldüğü halde amele sınıfı nazarı dikkate alınmıyor. Zira memurin 7 saat vazife gördüğü halde amele kısmı memurin ile müsavi kılınmıyor.”(28N2), “Memurine bahsedilen müddet-i mesai ne ise amelenin de müddet-i mesaisi aynı olması iktiza etmez mi? Bir milletin evladları yaşamak hususunda yekdiğerinden kanunen farklı bulunursa biri bu vatanın öz evladı diğeri de üvey avladı olmuş olur. Üvey evladlar işte, amele sınıfı oluyor.” (3M2).

Orhangazili Kazım, harap memleketin imarı için fazla çalışmak gerektiğini söyleyenlere, bütün işçilerinin yazın 8 ve kışın 7 saatten fazla çalıştırılmalarının, onların vücutlarını hırpalamak, dimağlarını köreltmek ve hatta ölümlerine sebep olmaktan başka bir şeye yaramayacağını belirtir (3M2). Zeytinburnu fabrikalarından demirci Agâh, memleketin iktisadiyatını düzeltmek için kol ve kafa kuvvetini yorup yıldırmanın doğru olmadığını belirtir. İşçi zaten 8 saat çalıştıktan sonra bir dakika daha ayakta duramayacak bir halde çekiş ve örsüne veda etmektedir. Bu yorgun insana kanuni bir mecburiyetle memleketin iktisadiyatı namına iki saat daha çalış denmesini doğru bulmayan Agâh Bey, 10 saatlik mesaiyi kabul eden Almanya’da çalışanın amele değil, makine olduğunun altını çizer. Türkiye’de 10 saatlik mesai müddeti kabul edilirse ayda bir defa et yüzü görmeyen zavallı Türk amelesinin buna dayanamayacağını söyleyerek, zaten işçilerin beslenme şartlarının ve fiziki sağlıklarının da buna müsaade etmeyeceğine dikkat çeker (8M2).

Silahdarağa’da elektrik fabrikası makinistlerinden Hayreddin, o zamana kadar İş Kanunu hakkında ankete verilen cevaplarda mesai saati hakkında şikâyetlerin çoğunlukta olduğundan bahisle, *“Bütün dünya işçileri 8 saat çalışıyor da memleketimizde neden 10 saat iş teklif ediliyor? Bu cihet bütün işçilerimizin gücüne gidiyor.”* (11M2) diyerek sitem eder. Mesai süresi hakkında Posta ve Telgraf fabrikasında çalışan Mahmud’un sözleri ise, oldukça ağırdır; *“Saat-i mesainin 10 olarak kabulü ki bu maddeyi okuyarak kalbi sızlamayan ve amele sınıfında bulunduğu lanet etmeyen bir*

tek işçi yoktur. Saat-i mesaiyi 10'a iblağ etmek biz işçileri diri diri mezara gömmek demektir.” (18M2).

İşçi Cemiyetleri Murahhasları da görüş olarak, iktisat siyasetinin iş saatlerinin belli bir hadde kadar indirilmesinin, işin istihsal kuvvetini azaltmadığını, bilakis arttıracığını ispatladığından bahisle; madenlerde, kuyularda, havasız yerlerde ve bilhassa tütün kıymhane ve havanhaneleri gibi hayatı zehirleyeceği yerlerde iş müddetinin günde 6 saati geçmemesi gerektiğini bildirmiştir (1M3).

15 kişiden az işçi çalıştıran atölye ve müesseselerin kanun kapsamına alınmaması da tepkiyle karşılanan bir diğer maddedir. Bu madde karşısında işçilerden Hakkı elinde olmadan, *“Acaba bu madde konarken memleketimizin başından aşağı binlerle amele çalıştıran fabrikalarla dolu mu olduğu zannediliyor?” (30N2)* diye sorar. Seyr-ü sefain fabrikası tesviye ustalarından Hulusi Necati de, Türkiye’de büyük sanayi henüz inkişaf etmediğinden küçük müesseselerde çalışan işçilerin miktarının mühim bir yekûna ulaşacağını söyleyerek (26N2) doğru bir tespitte bulunur. Dolayısıyla, işçilerin de farkında olduğu üzere, bu maddeye göre kanundan yararlanabilecek işyeri sayısının çok az olacağı ortadadır.* Tesviyeci Lütfi, herhangi bir istatistikten haberdar olmadan şu yorumda bulunmuştur;

“İş Kanunu layihasının birinci maddesinin ikinci fıkrası küçük atölyelerde çalışan birçok işçileri kanunun ahkâmından hariç bırakarak onları hususi bir teftiş ve murakabeye tabi tutuyor. Elimizde bir istatistik bulunsa memleketimizin bugünkü sanayi şeraiti içinde küçük atölyelerde çalışan işçilerin adedi hiç şüphesiz büyük istihsal ve sanayi şubelerinde çalışan işçilerin adedinden çok fazla çıkacaktır. Ve bu nispet sermaye ve işletmenin temerküzü zamanına kadar daha çok vakit devam edecektir. Binaenaleyh bugün adedi yüzbinlere varan küçük sanayi ve işletme işçileri senelerce kanunun himayesinden mahrum bırakılmış olacaktır.” (4M3).

Adliyede makinist olarak çalışan Reşad, İş Kanunu layihasında kendilerini en fazla alakadar eden maddenin 15 kişiden az işçi çalıştıran müesseselerin kanundan istifade edememesiyle ilgili olan 1. madde olduğunu belirtir. Reşad Bey, toplamı 15 bini geçen ve fakat perakende bir surette adliyelerde çalışan ve ezici çalışma şartları altında her gün mahvolup giden kunduracı işçileri adına endişelidir (25N2).

Osmaneli kasabasında fabrika makinisti Nazif ise olaya farklı bir açıdan bakarak, 15 kişiden az işçi çalıştıran müesseselerin bu kanundan istifade edememelerinin, işçileri mutlaka büyük fabrikalarda çalışmak mecburiyetine

* Bu dönemde, 1-9 işçi çalıştıran işyerlerinin oranı %96,8, 10-100 işçi çalıştıran işyerlerinin oranı %3 ve 101 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin oranı %0,2’dir. Bkz. *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, s. 62.

sokacağı ve küçük müesseseleri de kapılarının üstüne iflas bayrağı geçirmek zorunda bırakacağı konusunda kanun yapıcıları uyarır (4M2).

Kanunun kapsamıyla ilgili bir diğer itiraz, ziraat işçilerinin kanun dâhiline alınmamasıdır. Tesviyeci Lütü, kanun layihasının 1. maddesinde ziraat işçilerinin kanunun ahkâmından hariç bırakılmasına, işçiler ve işçi sınıfının bir bütün olması nedeniyle itiraz eder; *“İşçilerin ayrısı gayrisi olamaz. Kol ve kafa kuvvetinden başka sermayesi olmayan ve yalnız kol ve kafa kuvvetlerini bir meta gibi satarak geçinen her nevi işçi, işçi sınıfına dâhildir. Mademki İş Kanunu işverenlerle iş görenlerin arasındaki münasebeti tanzim eden bir kanundur ziraat işçileri bu kanundan hariç bırakılamaz.”* (28M3).

Kanun layihasında kazalara karşı tedbir alan maddeler olmakla birlikte, hastalıklara karşı işçileri himaye eden maddeler yoktur. Konuyla ilgili olarak, tramvay şirketi Aksaray deposunda kondüktör Selahaddin; *“14. maddede iş esnasında kazalardan bahsediliyor da hastalıktan bahsolunmuyor. Bir işçi hastalığı %90, %100 iş esnasında alır. Bu maddeye hastalığı da koymak lazım. Sonra gerek kaza, gerekse hastalığın tedavisi müddetince tam yevmiye itasını kanun temin etmelidir. Çünkü bu kaza ve bu hastalık iş görürken hâsıl olmuştur. Bundan mütevellid zarar işverene aid olmak zorundadır.”* (26N2) şeklinde görüş belirtmiştir. Yine, Tesviyeci Lütü gerek kazaya uğrayanlar gerekse hasta olanların işverenler tarafından tedavi ettirilmesini, yevmiyelerinin de tam olarak verilmesini talep eder. Ayrıca, daimî bir sakatlığa maruz kalan kazazedeler veya bir ameliyat sonucu malul kalan hastalara tedaviden sonra maluliyetlerinin derecesi, kuvvetleri ve aldıkları yevmiye miktarı dikkate alınarak işverenler tarafından bir tazminat verilmeli ve aynı zamanda işverenler daha hafif işlerde istihdamları mümkün olanları istihdam etmelidirler (7M3). Zeytinburnu fabrikalarında demirci Ağâh, işçilerin sakat kalacakları, hasta ve ihtiyar oldukları zamanlar için, hasta ve alil olan işçiye nasıl bakılacağı ile vefat edenlerin aile ve çocuklarının nasıl himaye göreceğiyle ilgili bir kanun projesinin teklifini beklediklerini belirtir (8M2).

İşçiler için ücret meselesi de, çalışma koşullarının en önemli başlıklarından birisidir. Batıda, yüksek ücretlerin hem üretkenliğin artışı teşvik edici hem de alım gücünü artırıcı bir unsur olarak sağladığı ekonomik avantajlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında artık anlaşılmıştı. Bunun sonucunda da artık işverenler, çalışma gününü uzatma ve ücretleri azaltma gibi yatay sömür yöntemlerini bir yana bırakıp, çalışma süresini kısaltıp ücretleri yükselterek, dikey sömür yöntemlerine başvuruyorlardı.⁴²

Osmanlı döneminde işçiler tarafından ilk grevlerin yapılmasının en önemli nedeni ücretlerin geç ödenmesi veya hiç ödenmemesi olmuştur. Diğer bir talep de ücretlerin arttırılmasıdır. Örneğin 1878 yılının Ekim ayında İstanbul'da terzi

⁴² Makal, *age.*, s. 115.

işçileri ilk defa olarak ücretlerinin %70 oranında arttırılması talebiyle işlerini bırakmışlardı. ⁴³ Ücretlerin yetersizliğinden şikâyet edilmesine incelediğimiz dönemde de sıklıkla karşılaşılmıştır. İstanbullu bir gemici olan Ahmed Hamdi, gemi işçilerinin 25-30 lira alarak gemideki her işe koşturulduklarından bahseder. Ahmed Hamdi Bey, işçi aldığı bu parayla *“ailesinin iâşesini mi düşünsün yoksa vücudunun muhafazası için lazım olan gıdayı mı alsın?”* (16M2) diye sorar. Başka bir gemici Sefer Mehmed’in yazdıkları da bu bilgileri teyit eder; *“Ticaret-i bahriyede çalışan gemici, ateşçi vesair işçilerimiz maalesef 20, 25 ve azami 30 lira ile otuz saat çalıştırılıyorlar.”* (28N3). Eski makine tesviyecilerinden Ahmed Kenan da orta halli bir işçinin her ay eline geçen paranın 35-40 lirayı geçmediğini belirtirken, aynı işi yapan işçiler arasında da ücret farkı olduğundan dert yanar;

“Tramvay fabrikasında bir tesviyeci bir buçuk lira yevmiye ile çalışırken, beri tarafından aynı ayarda tesviyeciye İstinye fabrikası 3 lira yevmiye veriyor, neden? Bulgar çarşısında bulunan bir sırma fabrikasında 10 saat ayakta ve makine başında senelerden beri çalışan kızlar 30, 50 ve 60 kuruş alıyorlar. Bu zavalluları emeklerinin tam bedelini almak için kim himaye ve müdafaa edecek? Hangi madde ve hangi kanun?” (24M3).

İsmail Refik, o dönemde işçi yevmiyesinin vasatı 150 kuruşu geçmediğini hatta Cuma, bayram vs. bir tatil dolayısıyla çalışılmayan günleri çıkarınca her işçinin eline aldığı paranın 35 lirayı geçmediğini ifade eder (2M2).

İşçilerin tatil nedeniyle çalışmadıkları günlere ait yevmiyelerini alamamalarına eski makine tesviyecilerinden Ahmed Kenan dikkat çekmiştir. O, herkesi sevindiren bayram ve tatil günlerini işçilerin hiç sevmediğini ve istemediğini çünkü böyle günlerde çalışmadıkları için parasız kaldıklarını belirtir. Öyle ki, herkesi neşe ve sevince boğan bu milli günler adeta işçiye matem getirmiştir (24M3).

İşçi Cemiyetleri Murahhasları da, İş Kanunu’na göre gerek hafta tatillerinin ve gerek diğer resmi tatillerin ücretli olacağına dair bir madde ilavesini işçilerin talep ettiğini belirtir. Aksi takdirde tatil çalışanlar için bir iyilik değil bir mahrumiyet olacaktır (1M3).

Kanun layihasının 6. maddesinde yer alan ve fazla mesai yapan işçiye bir misli fazla ücret verilmesi kararı, ameleiyi fazla çalışmaya mecbur tutmaya yol açabileceğinden, işçiler tarafından ihtiyatlı karşılanır. Bir tedbir olarak, fazla mesai için sarf edilecek azami gündelik saatin mesainin yarısından fazla olmaması istenir. Bu fazla mesai, bir yerde, evlat ve ailelik muhabbetinden dahi fedakârlık olduğu için verilecek ücretin de iki misli fazla olması istenir (23N2). Tramvay şirketi Aksaray deposunda kondüktör Selahaddin konuya başka bir

⁴³ Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*, Der. Donald Quataert ve Erik J. Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 31.

öneri getirerek, aynı gün belli bir müddet çalışmış olan işçilerin iş saatini uzatmaktan ziyade, patronu bu fevkalade işler için ihtiyat amele bulundurmağa mecbur tutmayı daha mantıklı bulur (26N2).

İşçi Cemiyetleri Murahhasları, bir işin geceleyin de devamı mecburiyeti varsa sermayedarın ayrıca gece işçileri bulundurmakla mükellef tutulmalarını ister. Cemiyete göre, gündüz çalışan amele fazla ücret almak suretiyle bile olsa ve bunu bizzat kabul etse bile, gece de çalışmaya devam etmesi sağlığını bozacağından, buna meydan vermemek devletin sosyal vazifelerinin en mühimidir (1M3).

Ücret meselesinin bir vechesi de, dönem içerisinde hangi müessese olursa olsun, asgari ücret için belirlenmiş bir meblağ olmamasıdır. Zaten verilen asgari ücret ne işçinin sarf ettiği emeğe ve yarattığı fazla kıymete ne de bulunduğu muhitin geçinme şartlarına yeterli değildir. Bu asgari ücretin patronların veya müessese sahiplerinin menfaatine göre ve işçinin iltimaslı veya iltimasız bulunmasına göre tayin ve tespit edildiği düşünülebilir. Dolayısıyla bu belirsizliği ortadan kaldırmak üzere, her üç ayda bir, biri mahallî belediyeden, biri işçilerin mensup olduğu cemiyet veya sendikadan, biri de işveren müesseseden tayin olunacak üç kişilik bir heyet vasıtasıyla, geçen üç aylık hayat pahalılığının vasatı ve bir insanın muhtaç olduğu kalori dikkate alınarak asgari bir işçi ücretinin tespit olunması istenmiştir. İşverenler ayrıca bu heyet tarafından tespit edilen asgari iş ücretini müessesenin kapısında, atölyelere girilecek yerlerde ve varsa mahallî gazetelerde ilan etmelidirler (10M3).

İşçi Cemiyetleri Murahhasları da her kazada eşit sayıda belediye azası ve işçi murahhasından oluşturulacak bir işçi encümeninin asgari ücreti tayin ile mükellef komisyonlar oluşturmalarını ve bu komisyonların her ay için bir ailenin asgari maişetini kaç kuruş ile temin edilebileceğini tespit etmesini uygun bulmaktadır. Sonuç olarak istenen, tespit edilecek bu miktardan az ücretle işçi istihdam edilmesinin kanunen men edilmesidir (1M3).

Kanun layihasında kadın işçiler hakkında tek bir kelime bile bulunmaması, çok büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Özellikle Balkan Harbi'nden sonra Türkiye'nin her tarafında yoksul kadınlar hayat mücadelesine atılmışlardır. Kadın işçilerin sayısı o dönemde gün geçtikçe hayret uyandıracak bir surette artmış ve birçok müessesenin, özellikle tütün ve fındık işleri için, erkek işçiden ziyade, daha az ücrete razı olduklarından dolayı, kadın işçileri istihdam etmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Kadın ve erkek işçi arasında ücret farkı olmaması, kadına doğumdan en az sekiz hafta evvel ücretli izin verilmesi ve doğumdan hemen sonra en az altı hafta daha iznin devam etmesi isteklerinin, bir erkek işçiden gelmesi (Tramvay şirketi işçilerinden kondüktör Selahaddin, 4M2) takdire şayandır. Başka bir erkek işçi, seyr-ü sefain fabrikası tesviye ustalarından Hulusi Necati, kadın işçilerin doğum yapmaları halinde yevmiyelerinin

işletilmesini ve sağlıkları için gereken istirahatın dikkate alınmasını ister (26N2). Cibali tütün fabrikasında çalışan Fatma Nuriye Hanım ise, bir önceki sene hazırlanıp da hükümet tarafından geri alınan eski Mesai Kanunu önerisinde, kadınların doğum vakitleri gibi fevkalade hallerine ilişkin bazı faydalı maddeler olduğundan bahseder. Bu yeni oluşturulan kanun layihasında ise daha mühim ve faydalı maddeler olacağı ümit edilirken maalesef kadınları ilgilendiren tek bir maddenin dahi olmaması işçilerin ümidini kırmıştır. Cumhuriyet idaresinin kadınla erkeği ayırmamasına ve her gün erkek işçilerle aynı saatte ve aynı şartlar altında çalışmalarına rağmen yevmiyelerinin pek bariz şekilde farklı olması kadın işçileri üzmüştür. Erkek memurlar arasında bulunan kadın memur ve muallimler fevkalade zamanlarında nasıl istifade ediyorlarsa kadın işçiler de, aynı vatanın kadınları olarak, aynı şartlardan yararlanmak istemektedirler (26N2).

Bu dönemde, birçok fabrika ve atölyelerde, kunduracı dükkânlarından, tütün imalathanelerine, fındık fabrikalarına varıncaya kadar birçok yerlerde küçük çocukların çalıştırılıp, pek az bir yevmiye karşılığında küçücük vücutlarının manen ve maddeten harap edildiği görülmüştür. Bunu engellemek için atölyelerde çalışacak çocuklar için asgari bir yaş ve ücret kabul etmek zaruridir (4M2). Çalıştırılacak işçilerin yaşı hakkında görüş bildiren garson Bolulu Hakkı, *“15 yaşına girmemiş olan çocuklar çalıştırılmamalı, 15’den 18’e kadar olan kadın ve erkek işçilerin müddet-i mesaipleri altı saati geçmemeli ve bilhassa madenlerde katıyen çalıştırılmamalıdır.”* (24N2) demiştir. Tesviyeci Lütfü ise, 10 yaşını tamamlamayan çocukların işçi olarak hiçbir zaman hiçbir yerde istihdam edilmemelerini ister; 18 yaşına kadar olan çocukların iş saati yemek istirahati dâhil olduğu halde 6 saat olmalı, bunlar gece işlerinde ve ağır işlerle maden ocaklarında ve yer altı işlerinde istihdam olunmamalıdır (1M2, 4M2).

Kanun layihası hakkında en çok fikir beyan edilen ve itiraz edilen konular bunlar olmakla birlikte, münferit birkaç öneri de göze çarpmaktadır. Örneğin; tersane-i amire yeni tamirat fabrikası sabık işçilerinden Kafkasyalı Sefer Resul, İş Kanunu’na bilhassa eklenmesi gereken maddelerden birisi olarak, Türkiye Cumhuriyeti dâhilindeki bütün fabrika ve müesseselerde Türk işçilerin çalıştırılmasını (24N2) istemiştir.*

* Yabancı işçilerin Türk işçilere göre fazla ücret almaları bu isteğin sebebi olabilir. Bu dönemde yeraltında ocaklarında çalışan yabancı işçiler 170 kuruş, Türk işçiler sadece 60 kuruş gündelik almaktaydı. Taşkömürü endüstrisinde Türk ustalara 160-300 kuruş gündeliğe karşı yabancı ustalar 410-730 kuruş alıyorlardı. Yine yabancı çıraklara verilen 400-450 kuruş gündeliğe karşı Türk çıraklara 160-350 kuruş ödenmekteydi. Bkz. *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, s. 65.

Tesviyeci Lütü, hükümetin herhangi bir şekilde işçi kullanan bütün sermayedarları, işçi çocuklarını yatılı ve parasız olarak dönemin gereklerine göre yetiştirecek mektepler açmağa mecbur tutmasını istemektedir (9M3).

Bu dönemde birçok müessesenin, seneler içerisinde çalışarak az veya çok bir zam kazanan işçileri, daha ucuz bir yevmiye ile işçi tedarik edebilmek için, ihraç ettikleri görülmüştür. Bu duruma bir önlem olarak, bir müessesede uzun zaman çalışıp kıdem hakkı kazanan işçilere her ne sebeple olursa olsun işten çıkarıldığında kıdemi ile uygun bir tazminat verilip, işçinin hem senelerce çalışarak elde ettiği ufak bir zammı hem de işini kaybetmemesinin sağlanması istenmiştir (1M3).

Konu hakkında fikir beyan eden işçilerin Avrupa'dan, hatta Amerika'dan örnekler vererek, oralar işçileriyle kendi şartlarını karşılaştırdıkları görülmüştür. Örneğin Konya'dan Varnalı Ahmed Hamdi, Avrupa müesseselerinin vardiyalı işçi çalıştırdıklarından ve onların her türlü ihtiyaçlarını dikkate alarak ona göre ücret ve 8 saati geçen işin her saatine karşılık iki-üç misli fazla ödeme yaptıklarından bahsetmiştir. Bundan başka kaza ve hastalık halinde işçi tedavi edilip tam ücret alırken, alil olanlara mükâfat, doğum halinde de ikramiye verilmektedir (14M2). Raif Necdet, Amerika'da meydana gelen bir olayı detaylarıyla anlatmıştır; *"1922 senesinde Amerika'da bir fabrikada çalışan Selanikli bir Rum bir kaza neticesinde bir elinin iki parmağını zayi etmiş olduğundan fabrika idaresi merkuma inanılmaz bir meblağ olan 80.000 dolar tazminat vermişti."* (29N3).

İşçilerin, Avrupa ve Amerika'daki fabrikalarda çalışan işçilerin hayatlarını ve aradaki çalışma tarzı farklılıklarını uzun müddet fabrikalarda çalışmış ve Avrupa fabrikalarında dahi uzun seneler tetkikatta bulunmuş işçilerden öğrendiklerini (Şark şimendiferleri amelesi sabık murahhas mesulü M. Zühdü, 27N2) anlıyoruz.

Yapılmasına çalışılan kanun, 8 Haziran 1936 tarihinde Meclis'te kabul edilip 15 Haziran 1936 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanacak olan 3008 sayılı "İş Kanunu"dur. Bu kanuna giden süreçte, 1927 yılında hazırlanan bu layiha hakkında işçiler tarafından sunulan görüşler önemlidir, çünkü işçilerin taleplerini dikkate almadan hazırlanacak bir İş Kanunu, işçilerin tabiatına, ahlakına, âdetlerine ve ihtiyaçlarına uygun olmayacağından faydalı ve uzun ömürlü olamayacaktır. Ankete gönderilen bu cevaplar, o güne kadar bilinmezliğini koruyan işçilerin dünyasına bir nebze olsun ışık tutmuştur.

Sonuç

İşçilerin İktidam Gazetesi'nin anketine gönderdikleri cevaplardan, kendileri için bir kanun hazırlandığı haberine sevindiklerini fakat layihanın maddelerini okuyunca da hayal kırıklığına uğradıklarını görüyoruz. Verilen cevaplardan

anlaşılmıştır ki, bir işçinin en önce düşündüğü şeyler, yevmiyesinin miktarı ile tatil günlerine ait kesilen yevmiyesi ve mesai saatleridir. Öncelikle her işçi için asgari bir ücret belirlenmesi istenmektedir. Tatil günleri, ücretleri kesildiğinden, işçi için dinlenme değil ıstırap günü olmaktadır. Dolayısıyla bu günlerde yevmiyelerin işlenmesi, işçinin de dinlenerek işe devam ettiğinde daha verimli çalışacağından, talep edilmektedir. Mesai saati olarak 10 saatin belirlenmesi ise tam anlamıyla infial yaratmıştır. Bu konuda Batılı gelişmiş ülkeler de örnek gösterilerek çalışma saatinin 8 saate indirilmesi istenmiştir.

Kanun layihasının birçok konuda işçinin aleyhinde olarak karar vermiş olmasının yanında, önemli konular hakkında da sessiz kalmış olması tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin İş Kanunu layihasında, kadın işçilerle ilgili tek bir madde yoktur. İşçilerin geçirmeleri muhtemel kazalar hakkında önlemler sıralanırken, hastalık halleri hakkında yine hiçbir madde yer almamıştır.

İtiraz edilen maddeler bunlar olmakla birlikte birtakım münferit öneriler de göze çarpmaktadır. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde bütün müesseselerde Türk işçilerin çalıştırılması, işverenlerin işçi çocukları için yatılı ve parasız okullar açmaya hükümetçe mecbur tutulması, bir müessesede uzun zaman çalışıp kıdem kazanan işçilere işten çıkarılma hallerinde tazminat verilmesi, işçiler için üç kişilik bir heyet tarafından belirlenecek asgari bir ücret belirlenmesi ve bu ücretin altında işçi çalıştırmanın yasaklanması istenmiştir.

İşçiler, bu kanun tasarısını hazırlayanların işçilerin çalıştığı işyerlerini bizzat görmediklerinden bu hataları yaptıklarını düşünmektedirler. Meclis'te işçi temsilcilerinin olmaması da büyük bir eksiklik olarak görülmüş, işçilerin çalışma koşullarının yerinde görülüp tespit edilmesi ve ondan sonra kanunun hazırlanması istenmiştir. İşçiler, sundukları bu görüşlerden kanunu hazırlayan mebusların istifade etmelerini temenni etmektedirler. Bütün eksikliklerine rağmen bu girişim, son tahlilde, "hiç yoktan iyidir" denilerek desteklenmiştir.

Gazeteye gönderilen işçi görüşlerinin ne kadar dikkate alındığını anlamak için, 15 Haziran 1936 tarihinde ilan edilen 3008 sayılı İş Kanunu'nun bazı maddelerine göz atmakta fayda vardır. İşçiler tarafından en çok itiraza uğrayan konulardan olan mesai saatleri hakkında; 3008 sayılı İş Kanunu'nun 35. maddesi, iş saatlerinin haftada 48 saati geçmemesini kabul etmiştir. Fakat 37. madde, memleketin ekonomik menfaatleri bakımından çalışma saatlerinin arttırılması gerektiğinde, işçinin muvaffakiyeti alınması şartıyla, işçilerin günde en çok üç saat, bir yılda en çok doksan iş günü fazla çalışmasını ve bunun karşılığında her bir fazla çalışma saati için %25'ten %50'ye kadar zamlı ücret almasını uygun görmüştür. 13. maddede, işten çıkarılan işçilere beş seneden fazla olan her bir tam iş senesi için on beş günlük ücret tutarında tazminat verilmesine karar verilirken; 15. maddede, işyeri bir haftadan fazla tatil olursa

işçinin yarım ücret almasına karar verilmiştir. Asgari bir ücret belirlenmesi isteği ise, 32. maddede yerine getirilmiş ve İktisat Vekâletince işçi ücretlerinin en aşağı miktarının bir nizamname ile tespit edileceği yazılmıştır. İşçilerin, tatil günlerine ait ücretlerinin verilmesine dair talepleri, 45. maddede karşılık bulmuştur; Cumartesi günleri saat 13.00'den itibaren veya tam gün tatil edilen işyerlerinde işçilerin tam ücret almalarına karar verilmiştir. Cumhuriyet Bayramı'nda çalışmayan işçilerin yevmiyelerinin, o gün de çalışmış gibi, tam yatırılması gerektiği ise, 46. madde ile ilan edilmiştir. Yine aynı maddeye göre, bulundukları iş dolayısıyla Cumhuriyet Bayramı'nda da çalışmak zorunda olan işçilere o güne ait ücretleri iki misli olarak ödenmelidir. Kanunun 15 işçiden fazla kişinin çalıştığı işyerlerinde geçerli olmasına yapılan itirazlara karşın, sayıda azaltma yapıp, 2. maddede, kanunun en az 10 işçi çalıştıran işyerlerinde geçerli olduğu ilan edilmiştir. Fakat aynı maddenin 4. fıkrasında, çiftçilik, deniz ve hava işleriyle bir ailenin fertlerinin ev içinde yaptıkları işlerde bu kanunun hükümlerinin geçerli olmadığı bildirilmiştir. Dolayısıyla, işçilerin özellikle zirai işlerde çalışanların da kanun kapsamına alınması istekleri gerçekleşmemiştir.

Layihada hakkında tek bir kelime bile yazılmayan “kadın işçiler” meselesi, 3008 sayılı İş Kanunu'nun 25. maddesinde yer almıştır. Kadın işçilerden gebe olanların doğumdan önce üç ve sonra üç hafta çalışmaları yasaklanmış, bu sürenin on iki haftaya kadar uzatılabileceği bildirilirken, tüm bu süreler boyunca işçinin yarım ücret almasına karar verilmiştir. Çocuk işçiler konusu 48-50. maddelerde açıklığa kavuşturulmuştur. 16 yaşını doldurmamış çocukların günde sekiz saatten fazla çalıştırılmayacağı ve okul saatlerinin iş müddeti içinde sayılması; maden işleri, kablo döşeme, tünel ve kanalizasyon inşası işlerinde 18 yaşın altındaki erkek çocukların ve her yaştan kız ve kadınların çalıştırılmayacağı; sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kız ve kadınların çalışmalarının yasaklanması, bu konuda alınan kararlardır. İş hayatında iş kazaları, meslek hastalıkları, analık, ihtiyarlık, işten kalma, hastalık ve ölüm gibi hallere karşı yapılacak sosyal yardımların devlet tarafından düzenleneceği kabul edilerek de, layihanın kazalara karşı işçileri korumadığı itirazlarının dikkate alındığı gösterilmiştir.

İş Kanunu'nun ilan ettiği bu maddeler, layiha hakkında çalışmamızda yer alan işçi mektuplarının ve daha sonraki süreçte devam edecek fikir teatilerinin

· 8 Haziran 1936'da kabul edilen ve 15 Haziran 1936'da ilan edilen 3008 sayılı “İş Kanunu”nun tam metni için bkz.

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc016/kanuntbmmc016/kanuntbmmc01603008.pdf, 18.10. 2014.

işe yarayıp, önerilerin İř Kanunu hazırlanırken dikkate alındığını düşündürmektedir.

Kaynaklar

- AHMAD Feroz (1998) Cumhuriyet Türkiye'sinde Sınıf Bilincinin Oluşması, 1923-45, *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Der. Donald Quataert ve Erik J. Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 123-153.
- AYTEKİN E.Atilla (2007) *Tarlalardan Ocaklara, Sefaletten Mücadeleye, Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922*, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT Mahmut Esat (1939) *Türk Köylü ve İşçilerinin Hakları*, İzmir Ticaret Basımevi, İzmir.
- ÇELİK Birten (1999) *Türkiye'de İşçi Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi (1800-1870)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- GÜLMEZ Mesut (1982) Meclis-i Mebusan'da İş Yasası ve İşçi Sorunu Üzerine Görüşmeler ve Tartışmalar, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3, s. 69-97.
- _____ (1991) *Türkiye'de Çalışma İlişkileri:1936 Öncesi*, Ankara.
- http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc016/kanuntbmmc016/kanuntbmmc01603008.pdf, E.T.:18.10. 2014.
- <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c031/tbmm02031054.pdf>, E.T.:2.11.2014.
- İkdam Gazetesi.
- KARABIYIK İlyas (2012) *Osmanlı'da Son Dönem İşçi Hareketleri*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- KARAKIŞLA Yavuz Selim (1998) Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923, *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Der. Donald Quataert ve Erik J. Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 27-54.
- KAYSİ Ş.Serhat (2008) *Türkiye ve Küba'da İşçi Sınıfının Tarihsel Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- KOÇ Yıldırım (2010) *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı'dan 2010'a*, Epos Yayınları, Ankara.
- KORALTÜRK Murat (2008) Yabancı Sermayeli İmtiyazlı Şirketlerde İşgücünü Türkleştirme Uygulamaları (1923-1930), *Tarih ve Toplum-Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 7 (247), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 61-99.
- KUCZYNSKI Jurgen (1968) *İşçi Sınıfı Tarihi*, Çev. Galip Üstün, E Yayınları, İstanbul.
- MAKAL Ahmet (1997) *Osmanlı İmparatorluğunda Çalışma İlişkileri:1850-1920*, İmge Yayınları, Ankara.
- (2006) Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi ve Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 3(243), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 215-264.
- (2007) *Ameleden İşçiye, Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- METİNSOY Murat (2006) Erken Cumhuriyet Döneminde “Mebus”ların “İntihap Dairesi” ve “Tefiş Bölgesi” Raporları, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 3(243), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 103-169.
- MTA Arşivi (Zonguldak Havza-ı Fahmiye Raporu 1927).
- ÖKÇÜN A. Gündüz (1997) *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 4. Baskı, Sermaye Piyasası Yayınları, Ankara.
- SAYILGAN Aclan (2009) *Türkiye’de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- STEINHAUS Kurt (1999) *Atatürk Devrimi Sosyolojisi II*, Çev. Necdet Sander, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.
- SÜLKER Kemal (1968) *100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- ŞENEL Nilüfer Uğurlu (2012) *Mahmut Esat Bozçurt ve Türk İnkılâbına Etkisi*, İdil Yayıncılık, İstanbul.
- TOPRAK Zafer (1987) İstanbul’da Amele Bayramları-I Cumhuriyet Öncesi, *Tarih ve Toplum*, Sayı 41, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 35-42.
- (1987) İstanbul’da Amele Bayramları-II Cumhuriyet’in İlk Yılları, *Tarih ve Toplum*, Sayı 43, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 44-47.
- TUNÇAY Mete (1978) *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- (1988) TKP’nin 1920 Güzünde Rusya’da Yaşayan Türk Esirleriyle Türkiye Teb’asına Seslenişi, *Tarih ve Toplum*, Cilt 10, Sayı 58, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 19-20.
- (1989) İstanbul’da İşçi Harekâtı, *Tarih ve Toplum*, Cilt 11, Sayı 64, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 38-39.
- TÜRKDOĞAN Orhan (1981) 19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda İşçi Sınıfının Doğuşu, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 11, s. 5-22.
- Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi* (1980) Sosyal-İş Sendikası Eğitim Dairesi Yayınları, Ankara.
- Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi* (1976) Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, Ankara.
- UYAR Hakkı (2000) “Sol Milliyetçi” Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozçurt (1892-1943), Buke Yayınları, İstanbul.
- VATTER Sherry (1998) Şam’ın Militan Tekstil Dokumacıları: Ücretli Zanaatkarlar ve Osmanlı İşçi Hareketleri, 1850-1914, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*, Der. Donald Quataert ve Erik J. Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 55-95.
- YAMAKOĞLU Cihan (1987) *M. Esat Bozçurt*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- YAVUZ Erdal (1998) Sanayideki İşgücünün Durumu, 1923-40, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950*, Der. Donald Quataert ve Erik J. Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 155-195.

----- (1998) 1920'lerde İşçi Sınıfı ve İşçi Gözüyle Çalışma Sorunları, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 353-359.

YILDIRIM Kadir (2011) *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Ekler

Ek 1. İş Kanunu Layihası Metni (20 Nisan 1927)

1-İstihsal, imal, ihzar, izabe, tasnif, tasfiye, inşaat, tamirat, nakliyat ve muhaberat müesseselerindeki işçilerle bunlara işverenler arasındaki münasebet işbu kanunda yazılı ahkâma tabidir.

Zirai işler, bir aile efrad ve akrabasının birlikte çalıştıkları ev sanayi, köy müessesatı ve onbeşden az işçi çalıştıran müesseseler bu kanun ahkâmına tabi değildir. Şu kadar ki bu müesseselerde çalışanların hayat ve sıhhati için tehlike ve mazereti mucip halatın mevcut olup olmadığını hükümetçe teftiş ve murakebe edilir. (Çocuklar ve kadınlar hakkında bu kanuna vaz' edilen ahkâm onbeşden az işçi çalıştıran müesseseler için dahi caridir.)

2-Onbeş yaşına girmemiş olan çocuklar çalıştırılmaz. 18 yaşına kadar olan kadın ve erkek işçilerin müddet-i mesailer ve ne gibi işlerde çalıştırılmaları caiz olmadığı bu kanunun tatbikine dair heyet-i vekilece tanzim olunacak talimatname ile tespit olunur.

3-İşçinin çalışma müddeti günde on saati geçemez. Bu müddet zarfında en az bir saat istirahat verilir. Altı saatten az devam eden işlerde istirahat vermek mecburi değildir.

4-Kaza olur veya olması muhtemel bulunursa veya zaruri ve acil tamirat icap ederse yahud tehlike vukuunu men için tedabir ittihazı lazım gelirse iş müddetlerinin temdid olunması caizdir.

5-Bozulmağa müstaaid mevadd-ı ibtidaîye işletmesi faaliyetinin mevsime münhasır bulunması hallerinde ve müstesna bazı ahval ve işlerden hükümetin malumatı tahtında işçilik müddeti günde 12 saati tecavüz etmemek şartıyla temdid edilebilir.

6-İşçinin fazla olarak çalışacağı müddete aid ücret bir misli fazla hesabıyla verilir. İşçinin bu fazla çalışma müddetine aid ücret talebi ve taalluk mezbureye istinat etmediği takdirde üç ay mürurundan sonra meri olamaz.

7-Umumi nakliyat vasıtalarında çalışan işçilerin nöbetine tabi münkatı' çalışma tarzları Ticaret ve Nafia Vekâletleriyle müştereken ayrıca bir talimatname ile tespit olunur.

8-En az 12 saat istirahat etmeyen işçiye ikinci bir iş verilemez. Ancak ahval-i fevkalade askeri fabrikalarda bu müddet azaltılabilir.

9-İşverenler hükümetin göstereceği tarzda işçilerin hayat ve sıhhatleri (sılık) olarak çalışmaları vesaitini icap eden takibat-ı fenniye ve sıhhiye ve içtimaiyeyi temin ve her türlü kaza vukuuna mani tedabiri ittihaz ile mükelleftir. İş mahallerinin şerait-i sıhhiyesini ve işçilerin sıhhat ve hayat ve ahlakları için tehlike ve müfrit ihtimallerini

izaleye matuf olarak yapılacak tertibatı Ticaret ve Sıhhiye Vekâletleri müştereken tayin ederler.

10-Bir müessesede ifa-i hizmet eden bir işçi kendisine onbeş gün evvel haber verilmedikçe ve müterakim ücretleri tamamen tediye edilmedikçe bilasebep mücerber işinden çıkarılamaz. Kezalik hiçbir daimi işçi 15 gün evvel işi terk edeceğini müesseseye ihbar etmeden bir gazîr makbule müstenid bulunmadıkça işi terk edip diğer bir müessesenin işini deruhde edemez. Ancak bu ahkâma muhalif olarak işçi ile işveren arasında müteakid mukaveleler muteberdir.

11-Şehirlerden uzak müessesat ve maden ocakları evlerine her gün gidip gelmek imkânı bulunmayan işçilerin kuva-i hıfz-ı sıhhaya ve icabat-ı ahlakiyeye muvafık tarzda iskân edilmelerini temine ve bu işçilere ücretlerinden mahsubu icra edilmek üzere sıcak yemek vermeğe mecburdur. Bu müesseseler tarafından münhasıran işçilerin iskânı için inşa edilecek meskenler her türlü devlet ve idare-i hususiye ve belediye vergilerinden muafdır.

12-Her müessese ehemmiyetine ve çalıştırdığı amele miktarına göre tanzim kılınacak talimatnameye tevfikân alat-ı tahlisiye, dispanser, hastane, ecza-yı tıbbiye dolabı, eczane gibi vesait-i sıhhiyeden tamamını veya bir kısmını tesis ve ihzara ve lüzumuna göre tabip, eczacı, hasta bakıcı gibi memurin ve müstahdemin-i sıhhiye tavzif etmeğe mecburdur. Birbirine yakın olan müesseselerin birleşerek bu tedabiri müştereken ittihaz etmeleri caizdir.

13-İşverenler vuku bulan kazaları en seri vasıta ile alakadarlara ve adliye memurlarına ihbara mecburdurlar.

14-İşverenler işçileri işlerinden mütevellid olmak üzere düşar oldukları kazalarda meccanî olarak tedavi ettirmeğe ve kazadan dolayı işçilerin çalışmadığı günlere aid yevmiyelerini en az 15 güne kadar tam ve fazlasını en az nısf olarak itaya ve kaza işçinin maluliyet-i daimesini intac ettiği takdirde maluliyet derecesine göre ayrıca tazminat itasına mecburdur. Maluliyet dereceleri ve bu derecelere aid tazminat miktarları müştereken Sıhhiye ve Ticaret ve Nafia Vekâletlerince tayin ve cetvel halinde tanzim olunacaktır.

15-İş esnasında vuku bulan kaza neticesi olarak ölenlerin tekfin ve tedfin mesarifi işverenlere ait olduğu gibi ayrıca varislerine son aldığı gündeliğin altı yüz misli tazminat verilecektir. İşveren ile işçinin ailesi arasında ölümün iş esnasında vuku bulup bulmadığı hakkındaki ihtilaf mahkemelerce müstakilen intac edilir.

16-Kazazede işçilere verilecek tazminat mahallî sıhhiye ve belediye tabipleriyle ve kaza sıhhiye ve belediye teşkilatı bulunmayan bir mahalde vuku bulmuş ise teşkilatı en yakın kasabanın sıhhiye ve belediye tabipleriyle müessesenin ibraz edeceği karar mucibince tebeyyün edecek maluliyet derecesine göre 14. madde mucibince yapılacak cetvele tevfikân ve heyet-i sıhhiyenin nihai raporu tarihinden itibaren nihayet bir ay zarfında kendilerine ve vefat eden işçilere verilmesi lazım gelen tazminat dahi mahkemece tayin edecek varis-i kanunilere verilmek üzere vefat vukuundan itibaren nihayet bir ay zarfında makbuz kabilinde icra dairelerine tevdi edilir. Müddet-i muayyenesi zarfında tediye edilmeyen tazminat bedelleri için heyet-i sıhhiye raporu veya

mazbatasını ihra'ya tevdi olunur. Maluliyet derecesi hakkında heyet-i sıhhiyenin vereceği raporlara vukuu bulacak itirazlar Sıhhiye Vekâletince tedkik ve bir ay zarfında kati karara rabt olunur.

Ancak işveren tarafından vuku bulmuş ise evvel emirde ilk heyet-i sıhhiyenin takdiri ettiği dereceye tekabül eden tazminat miktarını emaneten icra dairesine yatırmış bulunması meşruttur.

17-Hizmetlerine nihayet verilen işçiler iştigal etmekte oldukları müesseseye ait mebaniyi müessesenin talebiyle azami on gün zarfında terk ve tahliye mecburdurlar. Müessesenin mahallî en büyük mülkiye amirine tahriren vuku bulacak müracaatı üzerine işçi binayı tahliye ihbar edilir.

18-Her müessese çalıştırdığı işçiler hakkında numunesine tevfikân bir işçi müseccel defteri tutmağa mecburdur.

19-İşçiler ahval-i sıhhiye ve içtimaiyelerinin ıslah ve tanzimi gayesiyle Ticaret Vekâletince münasip görülecek mahallerde işçi teavün ve tekaüd sendikaları tesisine ve bu sendikalar için işçi ücretlerinin nihayet cem'an yüzde beş miktarını geçmemek üzere işçilerden ve aynı nispette işverenlerden aidat verdirmeğe vekâlet-i aidesi selahiyatdardır. Teavün ve tekaüd sandıklarının suret-i teşkil ve vezaif-i tarz idareleri icra vekillerince bir talimatname ile tespit olunur.

İşbu maddedeki şekilden daha müsaid teşkilatı olan müesseseler için vekâlet-i iadesi mevcut teşkilatça iktifa edebilir. Tersane fabrikalarında müstahdem amelenin terfii halleri ve tekaüdlükleri için 13 Eylül 333 tarihli nizamname ahkâmı muteberdir.

20-Bu kanunun neşri tarihinde mevcut kanunun daire-i şümulüne dâhil bulunan müesseselerde mebanî ve teşkilat imkân nispetinde işbu kanun ahkâmına göre tadil ve tebdil olunacaktır. Tadil ve tebdillik imkânı hakkında işverenlerle iş müfettişleri arasında ihtilaf çıkarsa Ticaret Vekâletinin vereceği hüküm katidir. Ve bu müessesenin taalluk ettiği vekâletin reyî alınır.

21-İş ve sıhhiye müfettişleri teftiş maksadıyla her vakit müesseselere girebilirler, ancak müessesenin taalluk ettiği vekâletin komiserini, devlete aid olan müesseselerde müessesenin en büyük amirini evvelce haberdar etmek şarttır.

Maden ve taş ocaklarında işbu kanun ahkâmına müteallik teftişat maden mühendisi ve müfettişleri tarafından icra olunur. İşverenler müfettişe vazifelerine müteallik hususatta istedikleri malumat ve izahatı vermeğe mecburdurlar.

22-Müesseseye müstahdemininden gayri kimsenin duhulü müdafaa-i milliye nokta-i nazarından memnu olan askeri fabrikalarında bu kanun ahkâmını tatbik için müdafaa-i milliye ve bahriye tarafından memur-u mahsus tayin edilecektir.

23-Bu kanun ile tatbikine mütedair tanzim olunan talimatname ahkâmına riayet etmeyen müesseselerden müessesenin ve mucip-i tecziye görülen hareketlerinin derece-i ehemmiyetine göre bin liraya kadar ceza-i nakdi alınır.

Üç ay zarfında aynı hareketin tekrarı halinde ceza-yı nakdi tazyik olunur.

Kendilerine taalluk eden hususatta kanuna muhalif harekette bulunan işçilerden 20 liraya kadar ceza-i nakdi ahz ve üç ay zarfında aynı halin tekrarında işbu ceza-i nakdi tazyik edilir.

24-Ceza-i nakdiler memurin-i aidesi tarafından tutulacak zabıtların müdde-i umumilere tevdi suretiyle müdde-i umumilikçe usulü vecihle takip ve intac olunarak hükmen tahsil ve teavün sandıklarına tevdi olunur.

25-Bu kanunun suret-i tatbikiyesi alakadar vekâletlerce müstereken tanzim ve İcra Vekilleri Heyeti'nce tasdik olunacak bir talimatname ile tespit olunacaktır.

26-İşbu kanunun tatbiki için Ticaret Vekâletine merbut bir iş müdüriyet-i umumiyesi ihdas edilecektir.

27-2 Haziran 926 tarih ve 695 numaralı kanundan gayrı bu kanun ahkâmına mugayir bulunan kavanin ve nizamat ile 10 Eylül 1337 tarihli “Ergli Havza-i Fahmiyesi Amele Hukukuna Muteallik Kanun” mülğadır (20N3).

2. İkdam gazetesi “İşçilerin Anketimizde Verdikleri Cevap” (23N2)

